

RECENZIO

SZENTE-VARGA MÓNIKA

Horváth Emőke (szerk.): *Tanulmányok a Karib térségről*,
Budapest, KRE – L'Harmattan, 2016.

A Latin-Amerikával kapcsolatos kutatásokon belül jelentős, méreténél jóval nagyobb figyelmet kap egy mintegy 100 ezer négyzetkilométernyi, nagyjából 1200 km hosszúságú sziget. Vonzza a spanyol kutatókat, hiszen a spanyol koronához tartozott évszázadokon keresztül, sőt a latin-amerikai államok többségével ellentétben nem az 1820-as években, hanem csak a 19. század legvégén szakadt el az anyaországtól. Modernkori történelme a hidegháború mindkét blokkjának érdeklődését kivívta. Latin-amerikai specialisták szintén kutatják, többek között azon jellegzetességeit keresik, amelyek megegyeznek, vagy éppen különböznek más, régióbeli államoktól.

Kuba Magyarország számára is különleges. Forradalma, majd szocialista útra térése irányította a keleti blokk figyelmét a szubkontinensre, s teremtett lehetőséget Közép-Európában Latin-Amerika kutatásokra. Természetesen utóbbiakban kiemelkedő szerepet kapott maga a sziget, ugyanakkor rajta keresztül vezetett az út Amerika felé; tehát kapuként is működött, amelyen keresztül a szocialista országok rácsodálkozhattak Latin-Amerikára. 1990 után az érdeklődés megcsappant, s bár ekkor jelent meg például Anderle Ádám Kuba-monográfiája,¹ az általános tendencia az Európa felé, úgy is mondhatnánk, a befelé fordulás lett. Ezzel az iránnyal száll szembe, a részben korábbi kutatásokra alapozó és ezeket továbbépítő, részben pedig új területeket elemző *Tanulmányok a Karib térségről* könyv.

A tanulmánykötetben domináns helyet kapott Kuba, de a kötetben nemcsak Kubával, és nem is csak a Karib-szigetekkel kapcsolatos elemzések szerepelnek. A címben megjelenő Karib térséget a szerzők ugyanis a Karib-tengert körülölelő szigetvilággként és partvidékként határozzák meg, azaz benne foglaltatnak az Antillák mellett a közép-amerikai államok, illetve Mexikó, Kolumbia és Venezuela Karib-tengerrel határos vidékei. „A Karib-tenger a Mediterráneumra aszociálva egyfajta 'mare nostrum' formájában mint kultúrákat egyesítő beltenger jelenik meg.”²

A kötet első tanulmányát Torbágyi Péter készítette *Hispanizáció és amerikanizáció – a kultúrák geopolitikai barca* címmel. Az elemzés az aktuális trendekkel kezd, és az Amerikai Egyesült Államokban zajló hispanizációs folyamat méreteit vázolja fel röviden. Ezzel állítja szembe a múlt történéseit, s részletezi a Karib térségben a 18.

¹ ANDERLE Ádám: *Kuba története*, Budapest, Akkord, 2004.

² HORVÁTH Emőke: „Előszó”. In Horváth Emőke (szerk.): *Tanulmányok a Karib térségről*, Budapest, L'Harmattan, 2016, 9.

század végétől az 1920-as évekig lezajlott amerikanizációs törekvéseket, különös tekintettel az angol nyelv és kultúra, illetve az oktatás területére. Kitér a 19. század közepén virágzó *filibuster*-mozgalmakra³ és azok magyar kötődésére.⁴

Bár a tanulmány címe óhatatlanul felidézzi Samuel P. Huntington elméletét, *A civilizációk összezapása és a világrend átalakulása* című munkájára nem történik konkrét utalás. Sőt, az amerikai identitás változásait, benne a hispanizáció térnyerését boncolgató *Kik vagyunk mi?* könyvére sem. Ezekkel a Huntington írásokkal, továbbá Szilágyi István geopolitikai vizsgálataival tovább bővíthető, vagy akár folytatható is lehetne Torbágyi Péter elemzése.

Nagy Marcel írása „Az észnek nincs neme” *Eugenio María de Hostos, a latin-amerikai feminizmus előfutára* az oktatás területén kapcsolódik az első tanulmányhoz. A szerző a magagüezi születésű jogász és pedagógus nőekkel, a nők társadalomban betöltött szerepével és tanítatásával kapcsolatos gondolatait gyűjtötte össze és vizsgálta. Az elemzési keret a 19. századi, a gyarmati kor végi, majd a függetlenedő Latin-Amerika társadalmá adja.⁵ „Hostos elfogadhatatlannak tartotta a férfiak nők feletti hatalmát, amit tágabb, latin-amerikai történeti kontextusban a gyarmattal hasonlított össze.”⁶ Hostos (1839–1903) abban a korban született, amikor Latin-Amerika nagy részében már független államok voltak, sőt megélte Kuba és Puerto Rico elszakadását is a spanyol koronától. Az, hogy a gyarmati rendszert – amelynek szétesését folyamatában tapasztalhatta meg – Hostos párhuzamba állította a patriarchális családi és társadalmi modellel, arra utal, hogy őszintén hitt abban, hogy utóbbi is el fog, el kell, hogy enyésszen.

Nőtörténeti vonalon haladunk tovább, s jutunk el a kötet harmadik tanulmányához, Horváth Emőke *Nők a kubai forradalomban. Celia Sánchez alakja* írásához. „Amíg szinte bizonyos, hogy a világ bármely táján meg tudják nevezni a forradalom emblemikus férfi alakjait [írja a szerző], – Fidel Castro, Che Guevara és Camilo Cienfuegos hármasa közül legalább az első kettőt – addig nagy valószínűséggel egyetlen nő neve sem lenne ismerős a megkérdezettek számára, sőt az is kérdéses, hogy egyáltalán hallottak-e arról, hogy nők is résztvettek a kubai forradalomban. A forradalom női alakjai közül a résztvevők jeles négyes csoportja a férfiak ellen-

³ A filibuster angol-holland szó, eredetileg kalózt jelentett. A 19. században elsősorban azokra a fizetett fegyveresekre alkalmazták, akik az Amerikai Egyesült Államok annexiós és / vagy gazdasági igényeit szolgáló, ugyanakkor a washingtoni kormány által hivatalosan nem támogatott expedíciókban vettek részt Mexikóban, Közép-Amerikában vagy a Karib-szigeteken.

⁴ Utóbbiakról részletesebben a szerző könyveiben, TORBÁGYI Péter: *Magyarok Latin-Amerikában*, Budapest, A Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága, 2004, és Uő: *Magyar kivándorlás Latin-Amerikába az első világháború előtt*, Szeged, SZTE, 2009.

⁵ Részletesebben, lásd TÓTH Ágnes: „Házasság és családi élet a spanyol gyarmati időszakban” és NAGY Marcel: „A férfi és isten között. A fehér nők a gyarmati korszak végén Latin-Amerikában”. In Csikós Zsuzsanna – Szilágyi Ágnes Judit (szerk.): *Románc és vértanúság. Nők a hispán világ történetében*, Szeged, Americana EBooks, 2015, 86-97 illetve 98-107.

⁶ NAGY Marcel: „<Az észnek nincs neme> Eugenio María de Hostos, a latin-amerikai feminizmus előfutára”. In Horváth Emőke (szerk.): *Tanulmányok a Karib térségről*, Budapest, L'Harmattan, 2016, 41.

pontja – a női kvartett tagjai közé tartozik Celia Sánchez, Haydeé Santamaría, Melba Hernández és Vilma Espín.⁷ A tanulmány a történelmi háttér felvázolását és a kubai nőmozgalmak bemutatását követően általánosságban vizsgálja a nők szerepét a Július 26-a Mozgalomban és a Forradalomban, majd Celia Sánchez tevékenységére fókuszál. Az elemzés Sánchez utóéletével, és a személye körül kialakuló kultusszal zárul.

A tanulmány hiánypótló és egyedülálló, ugyanakkor illeszkedik abba a folyamatba, amely a magyarországi Latin-Amerika kutatásokban a nőtörténeti vonal megjelenését hozta a 21. században. Utóbbi természetesen szoros összefüggésben van a női kutatók számának növekedésével. Általánosságban elmondható, hogy a női hispanisták fő kutatási területe nem a nőtörténet. Mégis, sokan készítettek ilyen elemzéseket is (példának okáért Jancsó Katalin és Szilágyi Ágnes Judit).⁸ 2013-ban a Szegedi Tudományegyetem *Nők a hispán világ történetében* címmel rendezett tematikus konferenciát.⁹

A *Tanulmányok a Karib térségről* negyedik fejezete a *¡Viva la democracia! – Az illegálitáshoz szorult politikai erők együttműködési lehetőségei Kubában*. Szarka Evelin írása a jelenbe és részben a jövőbe kalauzolja az olvasót. Mi fog, mi történhet a szigetországban? Milyen forgatókönyvek léteznek a Castro testvérek utáni Kubával kapcsolat-

⁷ HORVÁTH Emőke: „Nők a kubai forradalomban. Celia Sánchez alakja”. In Horváth Emőke (szerk.): *Tanulmányok a Karib térségről*, Budapest, L’Harmattan, 2016, 43.

⁸ JANCÓS Katalin: „Dora Mayer en Amauta”. *Revista de la Facultad de Humanidades y Lenguas Modernas*, Universidad Ricardo Palma, 2012/15, 49-63; „Dora Mayer en Amauta”. *Cátedra Mariátegui*, Lima, I, 2012/4, <http://www.catedramariategui.com/articulos.html>; „La inmigración china en el Perú y la asianófila Dora Mayer”. *Americana: E-Journal of American Studies in Hungary*, XI, 2015/1; „A női nevelés kezdetei Peruban”. *Neveléstörténet*, 2009/3-4, 94-102; „A perui nők és az indiánkérdés a köztársasági korszakban”. In BERTA Tibor, CSIKÓS Zsuzsanna, FISCHER Ferenc, SZILÁGYI Ágnes Judit, SZILÁGYI István (szerk.) *Az identitás régi és új koordinátái: Tanulmányok Anderle Ádám 65. születésnapjára*, Szeged – Budapest, Palatinus Kiadó, 2008, 95-101.

SZILÁGYI Ágnes Judit: „Nők helyzete, politika és feminizmus az elmúlt két évtizedben Latin-Amerikában”. *Eszmélet*, VC, 2012/ősz, 78-94.

⁹ Az elhangzott előadások bővített változatát lásd CSIKÓS Zsuzsanna – SZILÁGYI Ágnes Judit (szerk.): *Román és vértanúság. Nők a hispán világ történetében*, Szeged, Americana EBooks, 2015. A kötetben 15 tanulmány olvasható, lásd KÉRI Katalin: „A nőtörténet historiográfiája a nőtörténet-írás története”, 1-37; CSIKÓS Zsuzsanna: „Malinche ábrázolások a kortárs hispán irodalomban”, 38-49; KÖKÉNY Andrea: „Asszonyok Texas korai történetében”, 50-59; TARI Adrienn: „Sofia Casanova – egy figyelemre méltó, mégis feledésbe merült életmű”, 60-71; JANCÓS Katalin: „Szürreális női világ – emigráns művészek Mexikóban”, 72-85; TÓTH Ágnes: „Házasság és családi élet a spanyol gyarmati időszakban”, 86-97; NAGY Marcel: „A férfi és isten között. A fehér nők a gyarmati korszak végén Latin-Amerikában”, 98-107; BODÓ Katalin: „Nők a mexikói Cristero háborúban”, 108-114; KATONA Eszter: „Federico García Lorca cigányrománcainak nőalakjai”, 115-128; ZALAI Anita: „Nők Franco börtöneiben”, 129-138; MAROSI ÁGNES: „Spanyol köztársasági emigráns nők Franciaországban (1939-1945)”, 139-148; LÉNÁRT András: „Anyák, szentek, királynők: A Franco-rendszer történelmi filmjeinek nőképe”, 149-160; SZENTE-VARGA Mónika: „A mexikói politikai élet női szereplői”, 161-172; BERTA Tibor: „A láthatatlan nő. Törekvések a nő társadalmi jelenlétének nyelvi megjelenítésére a mai Spanyolországban”, 173-180; SZILÁGYI Ágnes Judit: „Rózsaszín dagály, erotikus baloldal és anti-feminizmus – nők, politika, feminizmus az elmúlt két évtizedben Latin-Amerikában”, 181-189.

ban? Mik azok a politikai csoportosulások, amelyek formálhatják az állam jövőjét, s osztozhatnak majd a hatalomban? A téma rendkívül izgalmas, mind a térség iránt érdeklődőknek, mind a kutatóknak, s a tanulmány későbbi vizsgálódások kiindulópontjává válhat. Ennek kerékkötője viszont az aránylag kevés – Kubára vonatkozó – forrásmegjelölés. Továbbá, érdemes lett volna a kubai politikai erők grafikus összehasonlításánál ismertetni a módszert, amely az ábrázolt eredményre vezetett, és indokolni a csoportosulások eltérő távolságát a koordinátatengelyektől. Ez a cikk végén szereplő grafika értelmezhetőségét és felhasználhatóságát is nagyban növelte volna. Valószínűleg az említett hiányosságok részben arra vezethetők vissza, hogy a szöveg a szerző *Van-e kibívója a Castro-fivéreknek? Pártok, civilek és egyházak Kubában* doktori értekezésének¹⁰ két kiemelt fejezete, már a dolgozat kontextusa nélkül.

Kubával és részben a jelenlegi fejleményekkel folytatódik a tanulmánykötet, azonban ezeket Lénárt András írása – *A kubai film a politikai-társadalmi változások tükrében (2010–2015)* –, másik nézőpontból mutatja be. A filmművészet segítségével tárja elénk a kubai társadalom aktuális folyamatait; úgy, hogy közben mind a legújabb kubai filmekről, mind az általuk ábrázolt világról, illetve annak valósághoz való kapcsolatáról is olvashatunk. A szerző közel egy évtizede publikál filmes témában, elsősorban a hispanisztika területén. 2014-ben került kiadásra *A spanyol film a Franco-diktatúrában. Ideológia, propaganda, filmpolitika* című könyve.¹¹ A latin-amerikai témákat is kedveli, megjelentek többek között argentin, chilei és kubai vonatkozású illetve általános, a szubkontinens egészét vizsgáló cikkei is.¹²

A Mulatt istenek az afrokaribi vallási kultuszokban tanulmányt Dornbach Mária, az *Istenek levesestálban: az afrokubai santería* című könyv¹³ szerzője jegyzi. Jelen írásában az afroamerikai lakosság eredetének, a rabszolga-kereskedelem főbb vonásainak és a transzkulturáció folyamatának vázlatos ismertetése nyomán a joruba, bantu és fon eredetű vallási kultuszokat illetve az abakuá férfi titkos társaságot mutatja be. Írásában kitér a turizmus hatására, arra, hogy a vallási kultuszok és szertartások napjainkban hogyan változnak a Karib-térségben, különösen az egyre több látogató által felkeresett Kubában.

¹⁰ Pécs, PTE BTK Interdiszciplináris Doktori Iskola, 2014.

¹¹ Szeged, JATEPress Kiadó, 2014.

¹² Lásd, LÉNÁRT András: „A Harmadik Film országa – A mai argentin mozi”. *Filmvilág*, LIV, 2011/II, 20-23; „Un golpe de cine. La reacción cinematográfica a los sucesos de Chile de 1973”. In: Ferenc FISCHER, Domingo LILÓN, Máté DEÁK (szerk.): *Iberoamericana Quinqueeclesiensis*, XII, Pécs, Publikon Kiadó, 2014, 67-77; „A Comandante mozija – Új kubai filmek”. *Filmvilág*, LIV, 2011/5, 24-26; „Historias oficiales. Secuestro y robo de niños en las dictaduras latinoamericanas y su representación en el cine”. *Americana: E-Journal of American Studies in Hungary*, XI, 2015/1; „Latin-Amerika függetlenségének értelmezési keretei a filmművészetben”. *Filmszem: Filmelméleti és filmtörténeti online folyóirat*, V, 2015/2, 34-45; „El Tercer Cine. Observaciones húngaras sobre la evolución del cine latinoamericano”. In FISCHER Ferenc, LILÓN, Domingo (szerk.): *“La imagen de Hungría en Iberoamérica en el siglo XX”*. *Iberoamericana Quinqueeclesiensis*, IX, Pécs, Publikon Kiadó, 2011, 225-233.

¹³ Budapest, Eötvös Kiadó, 2009.

Dornbach Mária az egyetlen szerző a kötetben, aki két tanulmánnyal is jelen van. A fentebb említett a néprajztudományhoz kapcsolódik, míg a másik, *Ember küzdj, de ne bízzál! Álvaro Mutis regényciklusa* című írás, irodalmi vonatkozású. Bepillantást nyerhetünk így nemcsak a témák, hanem a kutató sokszínűségébe is.

Álvaro Mutis (szül. 1923, Bogotá) Cervantes-díjas kolumbiai író és költő volt, aki pár éve, 2013-ban hunyt el. Verseiből, leveleiből és börtönnaplójából 2002-ben a *Nagyvilág*,¹⁴ 2013-ban pedig a *Műhely*¹⁵ közölt összeállítást. Hét részből álló regényciklusát Dobos Éva, Gajdos Zsuzsanna, Imreh András és Pál Ágnes fordították magyarra; a Noran Kiadó gondozásában jelent meg még a szerző életében *Maqroll, az Árbocmester nekibuzdulásai és hányattatásai* címmel két kötetben, 2008–2009-ben.¹⁶ Dornbach Mária elemzésében a sorozat ötödik részére, az *Amirbar* című regényre fókuszál, amit a regényciklus és Mutis életének koordinátájába ágyaz. Fejtegetései az egyeditől az univerzális felé tágulnak. „Maqroll akkor is megállás nélkül mozog térben és időben, ha olykor látszólag mozdulatlan, mert olvasmányai és emlékei különböző helyekre és korokba repítik. Az úthoz/utazáshoz köthetően jönnek létre találkozások [...] a főhős és a legkülönbözőbb nemzetek fiai és eltérő társadalmi réteghez tartozó emberek között, ezáltal összekapcsolva a tér-idő dimenziót, a főhős mikrokozmoszát az egész világgal.”¹⁷ Tartalma alapján az *Ember küzdj, de ne bízzál!* írás akár a *Tanulmányok a Karib térségről* kötet befejező tanulmánya is lehetne. Sőt, valójában az is, hiszen az ezt követő bibliográfia már azt a keretet villantja fel, amelyben a kötet előtanulmányai elhelyezhetők; a korábbi kutatásokat, a háttérrel, amelyre a mai kutatók támaszkodhatnak.

Domingo Lilón nem irigylésre méltó feladatra, egyfajta *mission impossible*-re vállalkozott (*Bevezetés a magyarországi karibi tanulmányok bibliográfiájához 1960–2015* és *Bibliográfia*). Az összeállítást elkészíteni rendkívül sok időt és energiát emészt fel, ugyanakkor az eredmény sosem tökéletes, mert óhatatlanul kimarad belőle valami. Amolyan sziszifuszi, avagy maqrolli küldetés ez. A hasonlatot folytatva, remélhetőleg az árbocmester történetéhez hasonlóan, ennek a bibliográfiának is lesz következő része.

Érdemes lenne bővíteni a listát az 1962-es kubai rakétaválságot feldolgozó tanulmányokkal (Békés Csaba, Fischer Ferenc, Glant Tibor, Kecskés Gusztáv, Kiss András és Valki László), ezek közül számos az ötvenedik évforduló apropóján jelent meg; az Amerikai Egyesült Államok Karib térségre vonatkozó külpolitikájával illetve a térségből érkező bevándorlással kapcsolatos elemzésekkel (Magyarics Tamás, Szabó Éva Eszter) és általánosságban a magyarországi amerikanisták karibi írásaiival (például Balogh Beatrix, Bényei Tamás és Venkovits Balázs).

¹⁴ SCHOLZ László (összeállítása): „Ha futni hallod a vizet”. *Nagyvilág*, XLVII, 2002/4.

¹⁵ „Álvaro Mutis és Elena Poniatowska naplói, levelei és írásai – Imreh András bevezetőjével”. *Műhely*, 2013/4, 3–16.

¹⁶ Recenziót írt róla, BÉNYEI Tamás: „Ex libris: Álvaro Mutis: Maqroll, az Árbocmester nekibuzdulásai és hányattatásai”. *Élet és irodalom*, LIII, 2009/7, 25.

¹⁷ DORNBACH Mária: „Ember küzdj, de ne bízzál! Álvaro Mutis regényciklusa”. In HORVÁTH Emőke (szerk.): *Tanulmányok a Karib térségről*, Budapest, L'Harmattan, 2016, 127.

A hispanisták és amerikanisták kutatásai részben, például a Karib térségben, átfedést mutatnak. Mindkét tudományterület gazdagodhat a másik eredményeinek felhasználásával. A közeledés és a közös érdeklődés jele, hogy az Amerikanisták Magyarországi Társaságának (HAAS) már több hispanista is tagja, s hogy 2016-ban Pécsen részint közösen, részint párhuzamosan került sor az éves ibér-amerikai és a kétévente megrendezésre kerülő HAAS konferenciára. Több szempontból is kívánatos lenne tehát az amerikanisták munkáinak láthatóbbá tétele a bibliográfiában.

Ki lehetne még egészíteni a jelenlegi listát biztonságpolitikai elemzésekkel (Szabó A. Ferenc, Szabó Máté Csaba); a prágai Károly Egyetem által kétévente szervezett Karib térséggel foglalkozó konferenciák – *Ibero-Americana Pragensia* kötetekben publikált – magyar hozzájárulásaival (Anderle Ádám, Sente-Varga Mónika), és a térséghez kapcsolódó olyan hazai vonatkozásokkal, mint a kubai vendégmunkások Magyarországon (Zalai Anita). Végül, de nem utolsósorban a bibliográfia terebélyesedhetne az abban már könyvekkel szereplő szerzők egyéb, általában rövidebb, de nem kevésbé izgalmas karibi írásaival (J. Nagy László és Kéri András).

Természetesen ez a javaslatokat tartalmazó felsorolás sem (lehet) teljes. S ez jó, ennek örülni kell, hiszen az ok a magyar szakemberekhez kötődő karibi kutatások gazdagsága és sokszínűsége. Utóbbiakra azonban még jobb példa maga a tanulmánykötet. Több tudományterület, a témák széles skálája és a kutatók különböző generációi mutatják meg magukat benne. Interdiszciplináris jellege és a feldolgozott témák folytán a latin-amerikai kutatásokban és a felsőoktatás terén is jól használható. Történész, irodalmár, politológus és nemzetközi tanulmányok szakon tanuló egyetemi hallgatók számára egyaránt érdekes lehet.

A könyv a hagyomány és újdonság izgalmas ötvözete, amit érdemes lenne folytatni. Szerencsére a szerzők szándéka is ez, a jelenlegi bemutatkozó kötetet a tervek szerint egy tematikus követné, *Diktátorok és diktatúrák a Karib térségben a XIX–XX. században* címmel.